

УДК 159.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2022-1-6>**Угрин Ольга Георгіївна,**

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної психології
Інституту управління, психології та безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5811-2927>

**КАР'ЄРНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
КРІЗЬ ПРИЗМУ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ В УКРАЇНІ**

Анотація. У статті з'ясовано особливості кар'єрних орієнтацій молоді. Проаналізовано типи кар'єрних орієнтацій, які найбільшою мірою були актуальними й важливими під час пандемії Covid-19 (стабільність місця проживання, автономія та інтеграція стилів життя), та ті, що є важливими зараз під час війни (менеджмент, служіння, підприємництво).

З'ясовано й відмінності у прояві кар'єрних орієнтацій за час кризових ситуацій 2022 року. Так, за час повномасштабної війни на території України зросли показники таких кар'єрних орієнтацій, як професійна компетентність, менеджмент, стабільність місця проживання, виклик та підприємництво.

Що стосується особистісних якостей, то в часі війсьського стану у молоді найбільш проявляється відкритість досвіду та нейротизм.

Ключові слова: кризова ситуація, повномасштабна війна, Covid-19, кар'єрні орієнтації, особистісні якості.

Uhryn Olha. CAREER ORIENTATIONS OF STUDENTS THROUGH THE PRISM OF CRISIS SITUATIONS IN UKRAINE

Abstract. The article clarifies the peculiarities of career orientations of young people. The types of career orientations that were most relevant and important during the Covid-19 pandemic (residence stability, autonomy and integration of lifestyles) and those that are important now during the war (management, service, entrepreneurship) are analyzed. Differences in the manifestation of career orientations during the crisis situations of 2022 were also clarified. Thus, during the full-scale war on the territory of Ukraine, indicators of such career orientations as professional competence, management, stability of the place of residence, challenge and entrepreneurship increased

As for personal qualities, in the time of martial law, openness to experience and neuroticism are manifested to the greatest extent in young people.

Key words: crisis situation, full-scale war, Covid-19, career orientations, personal qualities.

Кризові ситуації, з якими доводиться зустрічатись людям, вносять свої зміни у їх життєдіяльність. Адже їхня поява носить раптовий характер, вони негативно впливають на фізичне, психологічне здоров'я та самопочуття; відчуття безпеки; відбувається переоцінка чи трансформація цінностей; розуміння світу й себе у ньому. І це все вимагає адаптації до нової реальності, нових викликів. Проте слід зауважити, що поряд із цим такі ситуації дозволяють людині вийти із зони комфорту, відчувати свої можливості та зростати в особистій чи/та в професійній сфері.

Останні роки людство переживає пандемію Covid-19, яка має свої наслідки, внесла зміни,

трансформувала бачення різних аспектів життя. І разом з цією кризовою ситуацією ми, українці, починаючи з 24 лютого 2022 року перебуваємо ще в одній – війні.

Власне крізь призму цих кризових ситуацій цікавим вважаємо дослідити бачення студентства власного майбутнього в професійній сфері, їхні орієнтири та чи змінилися вони від часу пандемії Covid-19 до моменту сьогодення.

На початку побудови професійного шляху найбільш значущим є формування кар'єрних орієнтацій.

Так, проблематику кар'єрних орієнтацій, як ключового компоненту професійного розвитку, висвітлено у працях С. Джанеряна,

Ф. Зеффа, Є.Клімова, А. Маркової, Л. Почебута, С. Рубінштейна. Що стосується власне кар'єрних орієнтацій у період студентства, то це представлено у працях Ю. Бурмакової, О. Терновської; також досліджували й індивідуальні особливості постановки кар'єрних цілей у студентської молоді (А. Гусєва, А. Кібанов), особливості розвитку кар'єрних орієнтацій особистості (Е. Шейн, Д. Холланд, Л. Карамушка, В. Чернявська) та їх зміст у працях зарубіжних (Д. Фельдман, Р. Дафт, Д. Тідеман) та вітчизняних (О. Бондарчук, М. Лукашевич, Л. Карамушка) вчених [6, с. 22–26.]

Досить поширеними є типології кар'єрних орієнтацій, розроблені Б. Дерром та Е. Шейном. Перший виокремив п'ять типів кар'єрних орієнтацій: просування по службі, прагнення до незалежності, безпеки, професіоналізму та рівноваги.

Однак більш деталізованою є типологія Е.Г. Шейна. У ній виділено вісім головних кар'єрних орієнтацій особистості [3]. Так, на думку вченого, кар'єрні орієнтації слід розуміти як сукупність уявлень особистості про себе (професійна Я-концепція), ключові цінності, мотиви, навички, що визначають вибір кар'єри. За допомогою орієнтацій, знаючи найважливіші для особистості цінності, можна передбачити, який вид кар'єри виявиться для неї найбільш прийнятним та сприятливим для позитивного подальшого розвитку і, зрештою, забезпечить проектування професійного зростання фахівця [4].

Власне у нашому дослідженні використано методу, яка базується на даній типології автора.

Як зазначають науковці (Макарова А.К., Коломейцева Ю.О.), в першій і останній роки навчання у студентів може наступити розчарування чи сумніви у правильності вибору професії, виникає незадоволення та невпевненість. Це так звана криза професійного вибору [5]. І це теж може накладатись на реальність сьогодення.

Тому мета статті – проаналізувати психологічні особливості кар'єрних орієнтацій студентської молоді крізь призму кризових

ситуацій сьогодення задля подальшого впровадження отриманих результатів в практичну роботу, допомогу молоді долати ці труднощі.

Матеріали та методи.

Представлене емпіричне дослідження відбувалось під час карантину, пов'язаного з пандемією Covid-19, та на початку повномасштабної війни росії проти України. Вибірку дослідження склали 208 осіб.

Емпіричне дослідження відбувалось в два етапи. Перший етап проходив під час пандемії Covid-19 (N=102 осіб), другий – березень / квітень 2022 року (N=106 осіб). Опитування відбувалось в онлайн-форматі з використанням Google Form.

Для визначення кар'єрних орієнтацій молоді застосовано методу вивчення кар'єрних орієнтацій «Якорі кар'єри» Е. Шейна (адаптація В.А. Чикер і В.Е. Винокурової). Дана методика дозволяє визначити такі типи кар'єрних орієнтацій, як професійна компетентність (люди з такою орієнтацією прагнуть бути майстрами своєї справи, для них особливо важливий успіх у професійній сфері. Вони швидко втрачають інтерес до роботи, яка заважає розвивати професійні здібності; шукають визнання своїх талантів, яке повинне проявлятися у статусі, що відповідає їхній майстерності); менеджмент (особи із цією кар'єрною орієнтацією будуть вважати, що не досягли цілей своєї кар'єри, поки не отримають посади, на якій стануть управляти різними аспектами діяльності організації); автономія (тип кар'єрної орієнтації, при якій людина прагне звільнитись від організаційних правил, обмежень, вимог; готова відмовитися від просування по службі та інших можливостей заради збереження своєї незалежності); стабільність (описує головну потребу особистості – це безпека та стабільність для того, щоб життєві події можна було б спрогнозувати; це стосується стабільності місця проживання та місця праці); служіння (тип людини такої орієнтації не буде працювати в організації, яка має цілі та цінності, що суперечать її власним; відмовиться від роботи та просування по службі, якщо вона не зможе реалізувати головні цінності життя); виклик

(основними цінностями цієї кар'єрної орієнтації є конкуренція, перемога над іншими, подолання перешкод, вирішення складних завдань); інтеграція стилів життя (такий тип людей орієнтований на інтеграцію різних аспектів життя; прагне до балансу між різними сферами життєдіяльності); підприємництво (тип кар'єрних орієнтацій, що стимулює людину створювати щось нове, долати перешкоди та йти на розумний ризик задля створення власної справи) [7, с. 54–59].

Сучасні психологічні дослідження вказують, що на визначення, формування та розвиток кар'єрних орієнтацій впливають як чинники соціального середовища, так і індивідуальні особливості молоді [2].

Власне тому, використано й опитувальник «Великої п'ятірки» (розроблений О. Джоном, Л. Науманом і С. Сото в 2008 році (українськомовна адаптація В. Барко, 2019), який дозволяє визначити загальну структуру особистості за допомогою п'яти факторів: екстраверсії, поступливості, сумлінності, нейротизму та відкритості досвіду [1].

Опрацювання отриманих результатів здійснювалось з допомогою математико-статистичних методів, таких як: описова статистика, порівняльний (за t-критерієм Стьюдента) аналіз з використанням комп'ютерного пакету статистичного аналізу SPSS у версії 26.

Результати.

Проведений аналіз описової статистики дозволяє нам говорити про середні значення прояву кар'єрних орієнтацій студентської молоді під час карантину, пов'язаного з пандемією Covid-19 (див. табл. 1).

Так, встановлено, що найхарактернішими типами кар'єрних орієнтацій серед молоді за час пандемії стали стабільність місця роботи, автономія та інтеграція стилів життя.

Власне під час карантинних заходів, зовнішньої, соціальної ізоляції особливо загострилась потреба все робити на свій розсуд, самостійно вирішувати, коли, над чим і скільки працювати.

Проте разом із цим тип стабільності місця роботи свідчить про не менш важливу, а фундаментально базову потребу – потребу

в безпеці та стабільності для того, щоб життєві події можна було передбачити. А отже, молодь орієнтується на таке місце роботи, де буде відчуття цієї стабільності (чіткий робочий графік, у визначені дні заробітна плата, зрозуміла і прозора система оцінки праці, нарахувань та стягнень тощо).

Таблиця 1
Середні значення прояву кар'єрних орієнтацій серед молоді під час пандемії Covid-19

Типи кар'єрних орієнтацій	M	SD
1. Стабільність місця роботи	7,05	1,94
2. Автономія	6,56	1,63
3. Інтеграція стилів життя	6,40	1,74
4. Служіння	6,29	1,81
5. Менеджмент	5,62	1,78
6. Підприємництво	5,58	2,15
7. Виклик	4,97	1,95
8. Стабільність місця проживання	4,87	2,33
9. Професійна компетентність	4,80	1,53

Разом з цим вони орієнтовані на інтеграцію різних аспектів життя. Не бажають, щоб в їхньому житті домінувала тільки сім'я чи кар'єра, або саморозвиток, намагається все це збалансувати.

З'ясовано й те, що стабільність місця проживання та професійна компетентність на той час не були актуальними типами кар'єрних орієнтацій. Адже пандемія Covid-19 дала змогу відчувати наскільки люди, особливо молодь може бути мобільними. І особливо для того, аби працювати, не обов'язково стабільно ходити в офіс, бути. Власне все більших обертів набирає віддалений (дистанційний) формат роботи.

Також встановлено й середні значення прояву кар'єрних орієнтацій студентської молоді на початку повномасштабного вторгнення російської федерації на терени України (див. табл. 2).

Отримані результати свідчать про те, що з початком війни для молоді набули актуальності інші типи кар'єрних орієнтацій: менеджмент, служіння та підприємництво.

Нова кризова ситуація вимагає інших орієнтирів, відбулась переоцінка цінностей, пріоритетів. Тепер важливим постало людям швидко інтегрувати зусилля інших людей, брати відповідальності за остаточний результат та поєднувати різні завдання. Таким яскравим прикладом є волонтерський рух, який власне з початком повномасштабної війни дуже швидко акумулював зусилля та організувався. І це про менеджмент. В доповнення до цього типу є тип служіння. Головні цінності людини типу служіння – це люди та робота на їх благо. Молодь такої орієнтації не буде працювати в організації, яка має цілі та цінності, що суперечать їй власним. Відмовиться від роботи та просування по службі, якщо вона не зможе реалізувати головні цінності життя.

Таблиця 2
Середні значення прояву кар'єрних орієнтацій серед молоді на початку війни

Типи кар'єрних орієнтацій	M	SD
1. Менеджмент	7,47	1,80
2. Служіння	7,33	1,60
3. Підприємництво	7,27	1,48
4. Інтеграція стилів життя	7,18	1,54
5. Стабільність місця проживання	7	1,66
6. Стабільність місця роботи	6,96	1,53
7. Виклик	6,78	1,50
8. Автономія	6,49	1,36
9. Професійна компетентність	6,65	1,48

Разом із цим вони будуть прагнути створювати щось нове, хочуть долати перешкоди, готові до ризику. Адже для них головне – створити власну справу, концепцію, організацію, збудувати її так, щоб це стало продовженням їх самих.

Цікавим є те, що автономія під час війни характерною є найменшою мірою разом із професійною компетентністю.

Результати описової статистики дозволяють говорити нам і про середні значення прояву особистісних якостей студентської молоді під час карантину, пов'язаного з пандемією Covid-19 (див. табл. 3).

Так, студентська молодь найбільшою мірою проявляє відкритість до нового досвіду. Власне цю якість можна описати так: ціка-

вість до нового, без упереджень сприймати нову інформацію, креативно підходити до вирішення ситуацій. Крім цієї якості, ще спостерігається поступливість, яка проявляється у довірі до людей, доброзичливості, уникненні конфліктних ситуацій. Разом із цим респондентів можна вважати більш схильними до інтроверсії (це можна пояснити тривалою соціальною ізоляцією) та з тенденцією до раціонального й спокійного ставлення до кризової ситуації.

Таблиця 3
Середні значення прояву особистісних якостей серед молоді під час пандемії Covid-19

Особистісні якості	M	SD
1. Відкритість до досвіду	34,51	5,26
2. Поступливість	31,80	4,82
3. Сумлінність	31,69	6,06
4. Екстраверсія	27,5	5,07
5. Нейротизм	23,51	5,95

Проаналізовано й середні значення прояву якостей студентської молоді на початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України (див. табл. 4).

Таблиця 4
Середні значення прояву особистісних якостей серед молоді на початку війни

Особистісні якості	M	SD
1. Відкритість до досвіду	35,25	5,85
2. Поступливість	31,92	5,21
3. Сумлінність	31,55	5,49
4. Екстраверсія	26,62	5,37
5. Нейротизм	24,15	5,83

Як видно із таблиці 4, порядковість по мірі важливості прояву якостей у досліджуваних не змінилась, проте їхні показники зросли. Можна стверджувати, що відкритість до досвіду є тією якістю, що в кризових ситуаціях проявила себе найбільше. Це є гарним показником та потенціалом для формування травматичного зростання.

За допомогою порівняльного аналізу (за t-критерієм Стьюдента) виокремлено дві групи людей: одна – ті, які пройшли опитування під час карантинних заходів пов'язаних з панде-

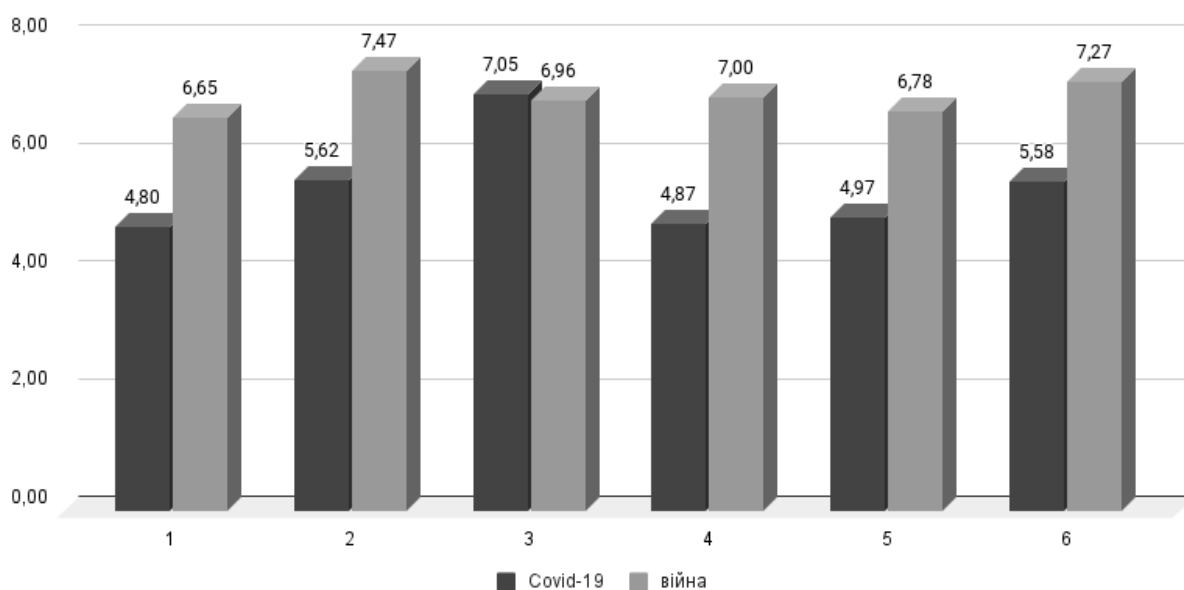

Рис. 1. Середні значення відмінностей у прояві кар'єрних орієнтацій за час кризових ситуацій 2022 року
Умовні позначення: 1 – професійна компетентність; 2 – менеджмент; 3 – стабільність місця роботи; 4 – стабільність місця проживання; 5 – виклик; 6 – підприємництво

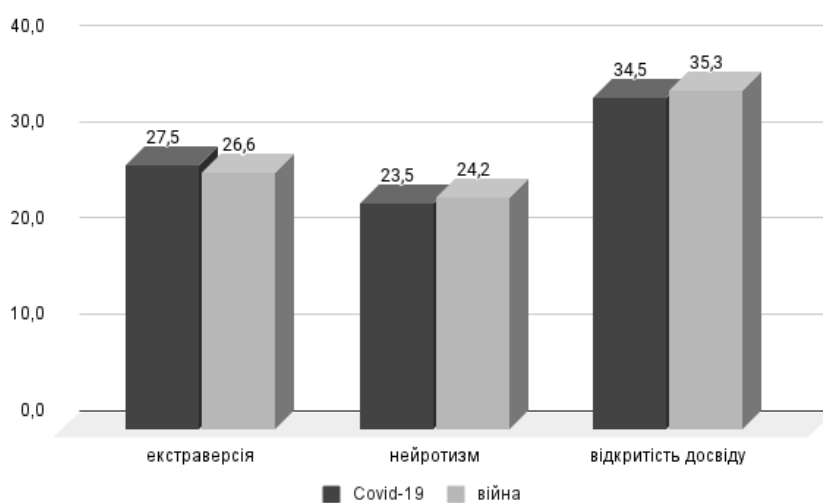

Рис. 2. Середні значення відмінностей у прояві особистісних якостей молоді за час кризових ситуацій 2022 року

мією Covid-19; друга – на початку повномасштабної війни на території України. З'ясовано відмінності у прояві кар'єрних орієнтацій за час цих кризових ситуацій (див. рис. 1).

Так, показники таких типів кар'єрних орієнтацій, як професійна компетентність, менеджмент, стабільність місця проживання, виклик та підприємництво, зросли за час війни.

Лише стабільність місця роботи знизилось, що пов'язано з ще більшою мобільністю, ніж

за часів пандемії, еміграційними процесами всередині країни та за її межами.

Крім цього, в процесі здійсненого порівняльного аналізу (за t-критерієм Стьюдента) виявлено відмінності у прояві якостей особистості за час цих кризових ситуацій (див. рис. 2).

Відтак за час війни у досліджуваних осіб зросли показники нейротизму та відкритості досвіду. Що проявляється у тривожності, дратівливості, чутливості до стресогенних

ситуацій, легкості виникнення негативних емоцій і переживань, схильності до поганого настрою та песимістичності. Але разом із цим цікавість до нового призводить до так званих «емоційних качелей».

Висновки.

Емпірично досліджено прояв кар'єрних орієнтацій та особистісних якостей студентської молоді під час пандемії Covid-19. Разом із цим представлено зріз даних й про кар'єрні орієнтації молоді на початку військових

повномасштабних дій на території України. Зауважено на зростанні нейротизму й відкритості досвіду та таких кар'єрних орієнтацій, як професійна компетентність, менеджмент, стабільність місця проживання, виклик та підприємництво.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в продовженні нашого дослідження. Так, зокрема, аналізі копінг-стратегій та резилієнтності молоді й пошуку способів до травматичного зростання.

Список використаних джерел:

1. Барко В.І., Кириєнко Л.А., Барко В.В. Адаптація опитувальника «Великої п'ятірки» для використання психологами національної поліції України. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3(41). С. 229 – 237.
2. Березовська Л.І., Гошар Б.І. Кар'єрні орієнтації у студентському віці. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2017. Випуск 1(5). С. 206–209.
3. Болотова В.О., Байдак Т.М. Кар'єрні орієнтації сучасного студентства. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 2017. Вип. 76. С. 130 – 136.
4. Калюжна Ю.І., Кравченко О.Д. Методичний аспект розвитку кар'єрних орієнтацій майбутніх психологів у контексті їх професіоналізації. *Психологія і особистість*. 2022. № 2(22). С. 169–185.
5. Клименко Ю.О. Особливості кар'єрних орієнтації студентів. *Психологія і особистість*. 2022. № 2(21). С. 100–114.
6. Севаст'янова О.А. Загальні аспекти дослідження проблеми кар'єрних орієнтацій майбутніх фахівців. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (19-20 лютого 2021р., м. Одеса)*. Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2021. 200 с.
7. Угрин О.Г. Психологія управління: практичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 164 с.

References:

1. Barko, V. I., Kyriienko, L.A., & Barko, V. V. (2018). Adaptatsiia opytuvalnyka Velykoj piatirky dlia vykorystannia psykhologamy Natsionalnoi politzii Ukrainy [Adaptation of the "Big Five" questionnaire for use by psychologists of the National Police of Ukraine]. *Nauka i pravookhorona*, (3), P. 229 – 237. [in Ukrainian]
2. Berezovska, L. I., & Hoshchar, B. I. (2017). Karierni oriientatsii u studentskomu vitsi [Career orientations in student age]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika ta psykhohohiia»*: zb. nauk. pr./Red. kol.: Tovkanets HV (hol. red.) ta in. Mukachevo: Vyd-vo MDU, 2017. Vypusk 1 (5). 218 s., p.206. [in Ukrainian]
3. Bolotova, V. O., & Baidak, T. M. (2017). Karierni oriientatsii suchasnoho studentstva [Career orientations of modern students]. *Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky*, (76), P. 130-136. [in Ukrainian]
4. Kaliuzhna, Y., & Kravchenko, O. (2022). Metodychnyi aspekt rozvytku kariernykh oriientatsii maibutnykh psykhologiv u konteksti yikh profesionalizatsii [Methodical aspect of development of career orientations of future psychologists in the context of their professionalization]. *Psykhohohiia i osobystist*, (2), P. 169-185. [in Ukrainian]
5. Klymenko Yu.O. (2022). Osoblyvosti kariernykh oriientatsii studentiv [Peculiarities of students' career orientations]. *Psykhohohiia i osobystist*. № 2(21). P. 100 – 114. [in Ukrainian]
6. Sievastianova O.A. (2021). Zahalni aspekty doslidzhennia problemy kariernykh oriientatsii maibutnykh fakhivtsiv [General aspects of the study of the problem of career orientations of future specialists]. *Aktualni pytannia suchasnykh pedahohichnykh ta psykhohohichnykh nauk: Zbirnyk naukovykh robit uchasnykiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (19–20 liutoho 2021r., m. Odesa)*. Odesa: HO «Pivdenna fundatsiia pedahohiky». 200 p. [in Ukrainian]
7. Uhryn, O. H. (2017). Psykhohohiia upravlinnia: praktychnyi posibnyk [Psychology of management: a practical guide]. Lviv: LvDUVS. 164 p. [in Ukrainian]